

É R T E K E Z É S E K

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYI OSZTÁLYA KÖRÉBŐL.

KILENCZEDIK KÖTET.

—
C 74.

AZ OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTETTE

GYULAI PÁL.

BUDAPEST, 1881.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

Az Akadémia épületében.

~~252~~

451

TARTALOM.

- I. Szám. Emlékbeszéd Schiefner Antal k. tag fölött. Budenz József r. tagtól.
- II. » A Boro-Budur Jáva szigetén. Székfoglaló értekezés. Dr. gr. Zichy Ágost l. tagtól.
- III. » Nyelvünk újabb fejlődése. Ballagi Mór r. tagtól.
- IV. » A Hunnok és Avarok nemzetisége. Vámbéry Ármin r. tagtól.
- V. » A Kún vagy Petrarka-Codex és a Kúnok. Hunfalvy Pál r. tagtól.
- VI. » Emlékbeszéd Lewes Henrik György külső tag fölött. Szász Károly r. tagtól.
- VII. » Ósvallásunk főistenei. Barna Ferdinánd l. tagtól.
- VIII. » Schopenhauer aesthetikája. Dr. Ruzsicska Kálmántól.
- IX. » Ósvallásunk kisebb isteni lényei és áldozati szertartásai. Barna Ferdinánd l. tagtól.
- X. » Lessing mint philologus. Dr. Kont Ignácztól.
- XI. » Magyar egyházi népénekek a XVIII. századból. Székfoglaló. Bogisich Mihály l. tagtól.
- XII. » Az analogia hatásáról, főleg a szóképzésben. Simonyi Zsigmond l. tagtól.

EMLEKBESZÉD

SCHIEFNER ANTAL

K. TAG FÖLÖTT.

BUDENZ JÓZSEF

H. TAGTÓL.

BUDAPEST, 1880.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVRIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

Emlékbeszéd Schiefner Antal k. tag fölött.

(Felolvastatott a M. T. Akadémia 1880. Apr. 26-án tartott ülésében.)

Akadémiánk külső tagjai közül, noha mindnyájokat tudománybeli fényes érdemeik elismerésül választottuk, mégis kiválnak, mint hozzánk közelebb állók, azok, a kik a magyar vagy a Magyarországot illető és első sorban magyar érdekű tudománymívelésben részt vesznek, — s kiknek szorosabb közül is van velünk, már csak azért is, hogy Akadémiánknak nemcsak pusztá nevét, hanem szakjokbeli munkálatait is iparkodnak megismerni és fölhasználni, s e végett még attól sem riadnak vissza, hogy e megismerés kulcsát, a magyar nyelvnek bizonyos fokú tudását magoknak megszerezzék. Ezeknek tehát nemcsak tiszteljük érdemeik jelentőségét és dicsőségét, hanem érezzük magunkra való közvetlen hatásukat — és pedig úgy, mint általában az egyenes részvétet: melegnek, úgy mint a napsugárt. Egyszóval: ezek egyszersmind a mi szellemi rokonaink, barátaink. E barátok egyikét veszítettük el a nem rég (1879. nov. 16.) elhunyt *Schiefner*ben is, ki széles tudománykörének egy nagy részével a magyar érdekű tudománymívelés terén állt, s ki az ebbeli ügybarátokkal a személyes emberi barátságot is szerette megkötni s tettel bizonyítani.

Kegyeletem megemlékezésem kiváló föladatának vélem, hogy Schiefnernek széleskörű tudományos működéséből különösen azon részt tüntessem föl, a mely által egy kiválóan magyar érdekű tudományt, t. i. az altaji nyelvtudományt mozdította elő, s hogy e mellett még a magyar ügybarátokhoz való viszonyait is részletesebben ismertessem. De előbb hadd mondjam el röviden, ki volt Schiefner, hogy fejlődött és képződött tudománymívelővé, s mily életbeli körülmények medrében

M. TUD. AKAD. ÉRT. A NYELV- ÉS SZÉPTUD. KÖRÉRŐL. VIII. k. X. sz. 1*

folyt le férfikori működése. Ez életrajzban akadémikus-társának, Wiedemannak követhetem nyomait (»Zum Gedächtniss an F. A. Schiefner«), kinél úgy sem tudhatnám jobban az ahhoz tartozó részleteket.

„*Schiefner Ferencz Antal* született 1817. július 6-kán, *Revalban*. Atyja kereskedő volt; fiatal korában bevándorolt Csehországból, s szorgalma s becsületessége által az új hazájában jómódú emberré lett. Négy nőtestvéren kívül volt Schiefnernek még egy iker-fivére, a ki atyjának üzletébe szegődött, míg Ferencz Antalunk a tudós pályára készült. 1831-ben a revali ügynevezett »lovag- és dóm-iskola« (Ritter- und Domschule) III. osztályába lépett be, a hol a néhány évvel korábban elhalt akadémikus-társa, *Baer Károly Ernő* is végezte volt gymnáziumi tanulmányait. 1836-ban elhagyta ez intézetet, az érettség bizonyítványával, hogy a sz.-pétervári egyetemen a jogtudományra adja magát. Hogy épen e szakot választotta, arra hathatott ama körülmény is, hogy nagybátyja, *Schneider* államtanácsos, az egyetemen mint tanár a római jogot adta elő. Schiefner szorgalmasan folytatta jogi tanulmányait, úgy, hogy 1840-ben mint candidatus juris hagyhatta el az egyetemet, de gyakorlati pályán soha sem vette hasznát az ő jogtudományának, — a mely belső hajlamának nem igen felelt meg. Míg a revali dóm-iskolában ugyanis két tanítója, a kikről késő életkoráig mindig a leghálásabb kegyelettel emlékezett meg, *Plate* (az igazgató) és *Pabst*, kik mindketten a classicus nyelvek és régiségek alapos ismerői s nemkülönben a görög és latin remekírók szellemes magyarázói voltak, Schiefnerben a *nyelvészet* iránt költöztek és tápláltak volt hajlamot, s e hajlam végre győzött is, úgy hogy a sz.-pétervári egyetemen folytatott, mintegy kötelességszerű jogtanulmányok végeztével, csakis a nyelvészethez, mint választott tudomány-szakhhoz ragaszkodott. Mindjárt 1840-ben a berlini egyetemre ment, a hol 1842-ig különösen a szanszkrit nyelv tanulmányával foglalkozott.*

»Legelső állomásán, a sz.-pétervári első gymnáziumnál, 1843-ban a latin nyelv, s később (1849) a görög nyelv előadásával bízott meg, míg 1852-ben ez intézetben a görög nyelv előadását meg nem szüntették. 1848-ban egyszersmind a

sz.-pétervári tud. akadémia tisztviselőjének állott be, mint az akadémiai könyvtár második osztályának öre.«

»1852-ben a sz.-pétervári akadémia III. osztályának ügynevezett keleti szakosztálya fölismerte annak szükségét, hogy tekintettel az orosz birodalomnak ázsiai szomszédaihoz való viszonyaira, az akadémia kivált a kelet- és közép-ázsiai nyelvek tanulmányozásában nagyobb tevékenységet fejtsen ki. Az akadémia alapszabályai szerint az ügynevezett »keleti szakosztály« csak három rendes tagból állott; de rendelkezik az akadémia minden osztályában még egy bizonyos számú segéd-tagsággal (adjunctussággal), a mikor valamely új tanulmány szüksége merül föl, vagy fiatal tehetséges tudósban derék munkaező kínálkozik, a mely az által zavartalan tudományos működésre módot nyerhet. A többféle ázsiai nyelvek közt, a melyek felé akkor a keleti szakosztály figyelme fordult, volt a *tibeti* nyelv is. E nyelv tanulmányával Schiefner akkor már hat év óta foglalkozott volt s megjelentek volt tőle az akadémia kiadásában többrendbeli dolgozatok a tibeti nyelv- és irodalomról és a buddhizmusról. Ezek alapján még is választotta őt az akadémia (1852) a tibeti nyelv és irodalom tanulmányával megbízott segédtaggá (adjunctussá), s csak két évvel később (1854) rendkívüli (extraordinarius) akadémiai taggá. További előléptetést nem ért el: egész haláláig nem ült meg neki való rendes tagság; akadémiai fizetését azonban 1861 óta mégis a rendes tagokéval egyenlővé emelték.«

»Akadémiai működése közben még külön teendőket is vállalt: 1856 óta az *ethnographiai* múzeum igazgatója volt, egész 1878-ig, mikor azt az antropológiai múzeummal egyesítették s Schiefner, saját kérésére, az igazgatástól fölmentetett. Az akadémiai *könyvtár* II. osztályának, melynek eddig öre volt, 1863-ban, Baer akadémikus halála után, könyvtárnokává lett. Az akadémian kívül Schiefner még a katolikus lelkész-akadémiában tanárkodott (1860-tól 1873-ig), a görög és latin nyelveket adván elő.«

»Hosszú tudós pályáján kifejtett működése és szerzett érdemei úgy az állam, mint többféle tudományos intézetek és társulatok részéről a kellő elismerésre is találtak. Kitüntették több rendjellel (pl. Vladimir-rend III. oszt., Sz. Anna-rend I. oszt.);

a társulatok, melyek őt tagjökká választották, a következők: 1848. az észti irodalmi társaság Revalban; — 1850. a finn irodalmi társaság Helsingforsban; — 1850. a németországi keleti társaság; — 1851. a balti tartományok történelmi és régészeti társasága Rigában; — 1854. az észti tudóstársaság Dorpatban; — 1856. a finnországi tudóstársaság Helsingforsban; — 1858. a porosz tudományos akadémia Berlinben; — 1859. a keleti és amerikai ethnographiai társaság Párisban; — 1860. az orosz archaeologiai társaság; — 1864. a régészeti társaság Narvában; — 1869. az archaeologiai társaság Moszkvában; — 1871. a tudományos akadémia Bécsben; — 1873. a magyar tudományos akadémia Budapesten; — 1875. a philologiai társaság Párisban; — 1878. a philologiai, geographiai és ethnographiai intézet Hágában.«

Így rajzolja Wiedemann Schiefnernek »külső életét«, a melyből különösen azt érthetjük, hogy teljes világlátásban igen sokféle hivatalos teendők által igénybevett ember volt. Annival nagyobb mértékben kelti föl elismerésünket, sőt csodálatunkat, hogy mind a mellett nagyszerű szakirodalmi munkásságot tudott kifejteni, a melynek jellemzését és részletezését alább fogom megkísérteni, nem is tekintve, hogy ezen kívül igen sok embert, számtalan személyes szivességek által, melyek mind több-kevesebb idejébe kerültek, kötelezett le. Kiváló vonása az ő jellemének ugyanis határtalan jószívűsége és szolgálatkészsége volt, a melyet leginkább tudományos ügyekben hozzá fordulók tapasztaltak, a kiknek nemcsak az igazgatása alatt állott könyvtárból, hanem másunnan is, néha sok utánajárással, a kívánt tudnivalókkal, könyvszerzéssel, közvetítő ajánlásokkal szolgált; sőt a kit egyszer megismert és megkedvelt, annak akármilyen ügyekben is nyújtott tanácsot és segítséget, a legnagyobb előzékenységgel és készséggel. Tapasztalták ilyen rendkívüli barátságát mi közülünk magyarok közül is többen — sőt talán még némi kiváltságban részesültek nála mások fölött, a minék főoka mindenesetre az, hogy a mi tudományos ügyeink őt szakszerint is közvetlenül érintették, s egy mellékoka abban is sejthető, hogy felesége is mindig nagy rokonszenvvel viseltetett Magyarország iránt mert ifjúságában néhány évet töltött Magyarországon, Pesten,

az irodalmilag is ismert Bártfai László házában, a mely akkor irodalmi és politikai celebritások gyűlöhelye volt; — Vörösmarty, Toldy, Kossuth, Szemere és sokan jártak e művelt, derék családdhoz, kiket Schiefnerné mind ismert, s kikben a magyar nemzetet szeretni tanulta). Bizonyíthatnak e részben, a kik hosszasan (1873—74.) Sz.-Pétervárott időztek s hozzá járatosak voltak: Bálint Gábor és Géresi Kálmán (jelenleg debreczeni tanár). Az utóbbinak, baráti engedelmével, ide iktathatom erre nézve saját vallomását: »Irányomban is folytonosan atyai barátsággal viseltetett, családjában mindig szívesen látott vendég voltam, s mind Sz.-Pétervárott, mind Moszkvában létem alatt, bármiben fordultam hozzá, semmi fáradságát sem sajnálta.« S mennyire mehetett a fáradság-nem-sajnálásban, tapasztalta egy ízben Hunfalvy Pál t. társunk, a mint maga a kondai-vogul Márk evangéliom előszavában elbeszéli (Nyelvt. Közl. X. 177.): »Schiefner és Wiedemann urak legott arról értesítének, hogy a sz.-pétervári t. akadémia könyvtárában Márk evangéliomának is egy vogul fordítása van meg, s hogy azt meg is szerezhetik számomra, ha óhajtom. Köszönő kérésem természetesen az vala hozzájuk, hogy sziveskedjenek azt mentül előbb lemásoltatni s nekem elküldeni. Mindketten azután Pestre jövéen, Schiefner úr a saját kezével leírt evangéliomot, Wiedemann úr pedig azt a szógyűjteményt hozá el magával, a melyet mind a Máté, mind a Márk evangéliomából önhasználatára készített, ha némi segítségemre lehetne.« A sz.-pétervári akadémia példányát (vogul Márk evangéliom) még Sjögrén (Wiedemann akadémiai elődje) másolta volt, s ennek újra való leírása bizony nem igen mulatságos dolog lehetett olyannak, a ki a nyelvből épen semmit sem értett. Ezért Schiefner »nem találván embert, a ki leírta volna (mert a ki reá vállalkozott is, hamar beléunt az utánozó írásba), maga másolá le nagy gondnal; mert a mi olvashatatlan, tehát érthetetlen a Schiefner írásában, az a Sjögrénében is olyan mint Ahlquist értesít, a ki most a sz.-pétervári akadémia kéziratját forgatja. Igen nagy köszönettel tartozunk tehát Schiefner úrnak, hogy nyelvtudományunk kedvéért olyan nagyon fáradozott.«

Magam is, még a múlt év elején, nála egy új moksa-

mordvin Máté-fordítás után tudakozódtam, melynek elkészül-
téről (Tjumenev fordítása) történetesen egy orosz egyházi
folyóiratból értesültem volt. Schiefner mindjárt kutatott az
akadémiai könyvtárban s eljárt a sz. zsinatba is, de meg nem
lelhette nyomát, hogy az a fordítás már megjelent volna.
Egyúttal kértem volt, hogy egyes ugor-, csuvas- és török
nyelvű könyvecskék megszerzése végett, melyek néha Kazán-
ban jelennek meg, egy kazáni könyvkereskedést jelöljön meg,
a melyhez fordulhatnék. De az efféléket még Oroszországon
belül sem lehet könyvtári úton megszerezni, s ezért Schiefner
egy kazáni tanárt, Baudouin de Courtenay urat kérte föl, hogy
ott személyes utánjárással segítségemre legyen. Az általa föl-
kért tanár bizonyosan csak megköszönte Schiefnernek vala-
mely előbbi szíveségét, midőn kérését a legkészségesebben
teljesítette, s így végre megint csak Schiefnernek köszönhet-
jük, hogy nem régiben az említett tanár közvetítésével,
Ilmínszki seminariumi igazgató úr ajándékképpen egy nagybecsű
könyvküldeményt kaptunk, ú. m. különböző ugor, török és
mongol nyelveken való 25 db. külön nyomtatványt (az orosz
misszionárius-társulat kiadásából) s ezek közt a Tjumenev-féle
új moksa-mordvin Máté-fordítás is volt, a mely csak tavál
jelent meg.

E néhány példa-eset fölemlítésével csak rá akarok mu-
tatni, hogyan gyakorolta Schiefner a vele született és főleg
tudományszeretete által irányzott szíveségét. Nincs módomban
constatálni, mennyi mindent tett ő e nemben; csak azt tudom,
hogy igen kiterjedt levelezést folytatott s a hozzá érkező leve-
leknek vajmi kis része lehetett az, mely nem valamely kis
ügybéli kérést tartalmazott, a melynek lehető teljesítésére
azonnal vállalkozott is, noha gyakran a vele járó fáradság
bizony nem oly csekély lehetett, a mint talán a kérő gondolta.
Méltán mondja Wiedemann, hogy bizony sok olyan, a ki min-
denféle ügyben Schiefnernél tanácsot és segítséget talált, most,
halálával, mintegy elárválnak érezheti magát! De Wiede-
mann megjegyzi, hogy nagy szívesége korántsem eredt gyen-
geségből, a mely mindent megenged és helybenhagy. »Tudott
ő, azt mondja, keményen is föllépni, kivált elbizakodott tudá-
kosok (dünkelvolle halbwisser) ellen, a körülmények szerint

hol finom ironiával, hol erősebb modorban — s ezért az
annyira szeretetreméltó férfúnak mégis csak akadtak — ellen-
ségei is.

Schiefnernek fő szaktanúlmánya a *Buddha-vallás iro-
dalma* volt, s az ez által kapcsolatban álló három nyelv: a
szanszkrit, a *tibeti* és a *mongol nyelv*. E téren kifejtett mun-
kássága kiváltképpen philologiai, nagyobb részét szanszkrit-tibeti
(azaz szanszkritből tibetire fordított) munkák kiadása, ismer-
tetése, fordítása, bírálata körül forog. Számos erre vonatkozó
értekezései és külön kiadásai közül kiemelem a következőket:
»*Eine tibetische Lebensbeschreibung Çäkjamunis*, des Begrün-
ders des Buddhismus, im Auszuge mitgetheilt« 1848. —
»*Tiranāthae de doctrinae buddhicae in India propagatione*
narratio«. Contextum tibeticum e codd. Petropolitanis ed. A.
Schiefner« 1868. Ugyanennek német fordítása 1869. —
»*Bharathae Responsa regi Praljotae data*«, tibetischer Text
mit lateinischer Übersetzung 1874. — »*Mahākātjajana und*
König Tshanda-Pradjota«, ein Cyklus buddhistischer Erzäh-
lungen 1875. — »*Indische Erzählungen*« 1876—77. — »*Über*
Vasubandhu's Gāthāsaṃgraha (buddhistische Sprüche)« 1878.
»Bericht über Prof. *Wassiljew's Werk über den Buddhismus*«. —
»*Das buddhistische Sūtra der 42 Sätze*«, aus dem Tibe-
tischen übersetzt 1851. — »Ergänzungen und Berichtigungen
zu J. J. Schmidt's Ausgabe des *Dsanglun*« 1852. — »*Über*
das Bonpo Sūtra« (»Das weisse Nāga-Hunderttausend«) — ez
egyszersmind Schiefnernek utolsó munkája, melyet tavál
szept. 18. terjesztett az akadémia elé, s melynek csak az első
3 ívét ért rá kinyomatni; — *Beiträge zur Kritik des Bhartri-
hari* 1847. — »Über die unter dem Namen »Geschichte des
Ardshi Bordshi Chan« bekannte *mongolische Märchen-samm-
lung*«. — De szorosan nyelvészeti kutatásokat is tett ő a
tibeti nyelvben, jelesen »*Tibetische Studien*« cím alatt (1851—
1864) jelentek meg tőle értekezések, a melyekben a tibeti
nyelvnek eddig nem kellőleg fölfogott jelenségeit az újabb
nyelvtudomány szempontjából fejtegeti; s ezekhez csatlakoz-
nak: »Über eine eigenthümliche Art der *tibetischen Compo-
sita*« 1856; — »Über *Pluralbezeichnungen im Tibetischen*«
1877.

Ugyancsak a kelet-ázsiai buddhista irodalomban nagy szerepe van a legendáknak és erkölcsi meséknek, s újabbkori irodalmi kutatások bizonyították, hogy részint a Buddha vallás Keletáziában terjedése folytán, részint annak irodalma közvetítésével, indiai mesetárgyak a nyugotázsiai népekhez s innen meg másrészt északi úton Oroszországon át az európai népekhez is eljutottak s az átszármazás folyamatjában át meg átidomúlva, hogy majdnem egészen az eredetiség jellemét öltötték fel, mint népmesék és mondák a mai néphagyományok legbecsesebb részét képezik. Az így keletkező, hasonlító mesenyomozás, melynek Benfey *Pantschatantrája* (1860) egyik kiváló alapvetése, Schiefnert is élenként érdekelte, minthogy fenn jelzett főtanulmánya is egyenesen rávezette. De ez érdekltség egyszersmind új nyelv- és néphagyomány-tanulmányokra terelte őt, és pedig legelőször a *finn nyelvre* való foglalkozásra. Erre ugyanis egyenesen a finn nép-eposz, nagyrészt mythicus tartalmával, indította. A Kalevalát ismerte ő Castrén svéd fordításából (1841) s alig kezdette meg a finn irodalmi társaság annak teljesebb szerkezetű új kiadását (megjelent 1849.), hogy annak német fordítására is vállalkozott, — a melylyel el is készült még 1849 vége felé; de fordítása csak 1852-ben jelent meg, miután a finn irodalmi társaság azt revideáltatta. Schiefnernek e munkája, mely egészen 1867-ig egyedül ismertette meg a finnül nem tudó európai tudósvilággal az új kiadású Kalevalát, kétségkívül nagyon hatott arra, hogy azóta a finn népre és nyelvére s ezzel kapcsolatban a vele rokon népekre és nyelvekre is nagyobb mértékben fordult az illetett tudósvilág figyelme.

A Kalevala-fordítás azután buzdításul szolgált Schiefnernek, hogy még külön nyomozásokban is a finn mythológiával foglalkozzék: „*Zur Sampomythe*“ 1850; — „*Kleine Beiträge zur finnischen Mythologie*“ 1852; — „*Zur ehstnischen Mythologie*“ 1854; — „*Über den Mythengehalt der finnischen Märchen*“ 1855; — „*Zum Mythos vom Weltuntergange, nach einem von Dr. Kreutzwald mitgetheilten ehstnischen Märchen*“ 1859; — „*Über Kalewa und die Kalewingen*“; — „*Über das Wort Sampo im finnischen Epos*“ 1861.

Ahhoz, hogy bizonyos hajlama Schiefnert a finn nyelvek és néphagyományok tanulmányára vezette, nem soká hozzájárult egy külső körülmény is, mely az ő munkásságát még jobban a finn nyelvvel és rokonaival, sőt az egész altajisággal való bővebb ismerkedésre szorította. A sz.-pétervári akadémia ugyanis ő rá bízta Castrén S. nagybecsű hagyatékának kiadását. Kire is bízhatta volna jobban, mint Schiefnerre, ki a Castrén tárgyalta nyelvek egy részében (pl. a mongolban) már jártas volt s többrendbeli heterogen nyelvek tanulmányával már sikeresen megpróbálkozott? Így vállalta volt el, kevéssel előbb, Böhtlingk, a nagy szanszkrittudós, a Middendorf hozta jakut nyelvanyag kidolgozását, s lett belőle a mintaszerű jakut grammatikája (igaz, az a szerencse is segített, hogy B. még egy a jakutok közt fölnevelkedett s nyelvöket tökéletesen bíró orosz ember, Uvarovszki tanításával és közléseivel is élhetett). Nyelvtudományunknak Schiefner a Castrén-féle „*Nordische Reisen und Forschungen*“ közzététele által igen jelentékeny szolgálatot tett: hiszen több altaji nyelvnek úgyszólván legelső valamirevaló ismertetését nyertük benne, mint pl. az osztjáknak, a kojbal és karagasznak, a burjatnak, a tunguznak s valamennyi szamojed nyelveknek. A közzététel munkája egyaránt beható szakismeretet, s apró gondosságot kívánt; részben még az alakítás is jutott Schiefnernek föladatúl, a ki ezenkívül alkalmi toldásokkal, különösen a szójegyzékekben, meg hasonlításokkal e kiadások használhatóságát emelte. Beható tanulmányairól és gondos eljárásáról tesznek bizonyosságot az egyes Castrén-féle grammatikákhoz írt *előszavai*: a melyekben nem csak az alapszöveget miképen készültéről (Castrénnek illető kutatásairól) értesít, hanem úgyszólván annak bírálatát is adja, érezhető hiányaira figyelemztetvén; másrészt meg az illető nyelvek jellemzésébe, különösen hangtani szempontból, bocsátkozik, dialectusok és egyéb nyelvismertetések egybevetésével. Jelesen Castrénnek főmunkájában, melyet azonban teljesen befejezni és kidolgozni kora halála nem engedte meg, a hangtannak nagy részét Schiefnernek kellett pótolni. — Valamivel könnyebb volt a dolga a Castrén-hagyaték ama köteteivel, melyek már Finnországban svéd nyelven jelentek meg: „*Vorlesungen über finnische*

Mythologie“; — „*Reiseerinnerungen aus den Jahren 1838—1844*“; — „*Reiseberichte und Briefe aus den Jahren 1845—1849*“; — „*Ethnologische Vorlesungen über die altaischen Völker*“ és „*Kleinere Schriften*“. Ezeket csak fordítania kellett németre (a mit 1853—1862. közt végrehajtott); a finn mythológiához azonban saját jegyzeteit is adta hozzá. — Az említett módon általa szerkesztett és kiadott Castrén-féle grammatikák, az egész Castrén-gyűjteménynek (*Nordische Reisen und Forschungen*) hét kötetét teszik:

»*Versuch einer ostjakischen Sprachlehre*« 1849. (Második javított kiadása 1858.)

„*Grammatik der samojedischen Sprachen*“ 1854.

„*Wörterverzeichnisse aus den samojedischen Sprachen*“ 1855.

»*Grundzüge einer tungusischen Sprachlehre*« 1856.

»*Versuch einer burjätischen Sprachlehre*« 1857.

»*Versuch einer koibalischen und karagassischen Sprachlehre*« 1857.

»*Versuch einer jénissej-ostjakischen und kottischen Sprachlehre*« 1858.

A Castrén-hagyaték közzététele által, a rá fordított tanulmány folytán, Schiefner az altaji nyelvcsalád derekás ismerőjévé vált, s habár, egyéb vállalt teendői és másféle főtanulmánya miatt, s némileg inkább a néphagyományok tartalmi oldalát néző irányánál fogva, nem bocsátkozott is bele tüzetesen az e körön belül folyó, szorosan nyelvészeti nyomozásokba, mégsem szünt ő meg azután sem egyes anyagközlések által az altaji nyelvtudománynak szolgálatot tenni. Így gazdagította a *tunguz dialectusok* ismeretét: »*Beiträge zur Kenntniss der tungusischen Mundarten*« 1859. — »*Baron Gerhard von Maydell's Tungusische Sprachproben*« 1874. — *Tungusische Miscellen* 1874. — Alexander Czekanowski's *tungusisches Wörterverzeichnis* 1875. — s ezekkel kapcsolatban hadd említsem föl még néhány sziberiai, bár nem altaji, nyelveket illető közléseit: »*Beiträge zur Kenntniss der jukagirischen Sprache*« 1871. és »*Über Baron G. v. Maydell's jukagirische Sprachproben*« 1871.; »*Über die Sprache der*

Jukagiren« 1859., meg egy amerikai nyelvről: »*Leopold Radloff's Wörterbuch der Kinai-sprache*«. 1874.

Egyéb altaji külön tanulmányra néha az akadémia részéről kívánt bírálatok vitték rá. Így pl., a mint leveleiből tudom, a *csuvas* nyelvvel is foglalkozott s használta e mellett a *Nyelvt.* Közleményekben megjelent »*csuvas tanulmányaim*«.

Úgy látszik, a nyelvész Schiefnernek különös képessége volt, hogy többféle heterogen nyelvtanulmányt ugyanazon időben is folytathatott s erős hajlama is volt arra, hogy a kezdőtanulás minden nehézségén átküzdve, a végtelen változatoságú emberi nyelvalkotás mind újabb és újabb termékeit megismerje. Ugyanakkor, a mikor őt egészen a szamojed nyelvek anyagában elmerültnék kell gondolnunk, neki Sz.-Pétervárt jó alkalom kínálkozik (1854.) egy *kaukazusi*, ú. m. a *thus* nyelvvel való megismerkedésre — egy Sz.-Pétervárt időző thus emberben, s az ettől nyert közléseket még mások gyűjtésével egészítvén ki, csakhamar hozzá is fog ő e nyelv tudományos ismertetéséhez: »*Kurze Charakteristik der Thusch-sprache*« 1854.; »*Versuch über die Thusch-sprache oder khistische Mundart in Thuschetien*« 1856. — Ezzel megint új tápláléka akadt nyelvészeti ismeretszomjának és dolgozó-kedvének, a melynek ezúttal szintén többrendbeli becses közléseket köszön a nyelvtudomány. Schiefner ugyanis arra vállalkozott, hogy Uszlar bárónak a Kaukaszus ethnographiai átkutatása közben többféle kaukazusi nyelvről tett tanulmányait, melyek kevés példányban oroszul jelentek meg, német nyelven és részint átdolgozva, a nagyobb nyelvészközönségnek hozzáférhetőkké tegye. Saját és mások átdolgozott tanulmányait a kaukazusi nyelvekről a következő címek alatt adta ki: »*Versuch über das Awarische*« 1862. (Főleg ez indította volt b. Uszlar, hogy a helyszínen e nyelvről behatóbb kutatásokat tegyen); — »*Versuch über die Sprache der Uden*« 1863.; — »*Ausführlicher Bericht über des Generals Baron P. v. Uszlar abchasische Studien*« 1863. — *Tschetschenzische Studien* 1864. — *Ausführlicher Bericht über Baron P. v. Uszlar's kasikumitische Studien* 1866. — id. über P. v. Uszlar's *hürkanische Studien* 1871. — id. über P. v. Uszlar's *awarische Studien* 1872. — *Awarische Texte* 1873. — »*Ausführlicher Bericht*

über P. v. Uslar's *kürinische Studien* 1873. — Ezekhez hozzá csatolhatjuk még két közlését az *oszet* nyelvről: »*Ossetische Sprichwörter* (gesammelt von Tschonkadse) und Bemerkungen dazu« 1862. — »*Ossetische Texte*« (gesammelt von Tsozajew) 1863.

Nem vehetem számba, a mit Schiefner a fentebbiekben rajzolt több körü philologiai és nyelvészeti munkásságán kívül, még alkalomilag folyóiratok vagy akadémiái jelentések számára dolgozott. E roppant terjedelmű munkásságot bizony nem győzte volna, ha egy szerencsés adomány nem segíti, melyet Wiedemann is eldicsér benne: rendkívül erős és hű emlékezőtehetsége. »Ennek segítségével kimélhetett meg tudományos munkáinak kidolgozásában sok időt, a mely másoknak fölkérésére kell. A mit ő tudott, — s az bizony nem volt kevés, arra rögtön rá is tudott emlékezni. Nagy könyvismerete többnyire nemcsak a könyvek czimeire, hanem tartalmukra is vonatkozott. Telt tőle a gyors olvasás: valamely könyvnek gyors átnézése elég volt, hogy annak főtartalmát is mindenkorra fölvegye emlékezetébe; ezért még saját tanulmányain kívül eső szakok bibliographiájában oly jártas volt, hogy akár szakembereknek is tudott adatokat kimutatni. Ehhez hasonló volt kiterjedt személyismerete — s mind annak tudása, a mit egyszer valakinek ügyeiről és sorsáról hallott volt.«

Már fentebb említettem volt, hogy Schiefner kiváló érdekléssel viseltetett Magyarország iránt s az innen valóknak észrevehető előszeretettel adta nagy szivességének jeleit. Meg is tanulta a magyar nyelvet, úgy hogy rajta olvashatott, s egyszer, hogy itt Budapesten megfordult (1872. nyarán), magyar népmeséket vitt magával, hogy Bozen mellett, a hol családjával nyaralóban lakott, olvasgassa. Azóta mindig tudakolta leveleiben itteni barátainak hogylétét s kedélyesen emlékezett meg ittmulatásának egyik-másik részletéről. De többször kért nyelvi részletekről kimutatást: kivált magyar szövegről, a melyek mythologiai, mondai vagy műveltségtörténelmi vonatkozásuknál fogva érdekelték; vagy saját véleményét közölte ilyeneket illetőleg. Így, hogy néhány példát említsek, a *berkenye-fa* nevének a litván *Perkunas* istennel való egybetartozását sejtette, meg sokat forgatta az *isten, ürdög, fránya* szöveget, meg

Hunfalvy társunk *Ukkon poharát*, a melynek finn eredetébe sehogys sem akart hinni (noha saját magyarázatai sem voltak kevesebbé merészek); a m. *oreza-t* tartotta *orr-száj*-ból való összetételnek, stb. E csekélységek is mutatják Schiefnernek soha sem nyugvó, mintegy szellemi fürgeségét, a mely általában a sokféleség által inkább élesztett, mintsem fárasztott tudományos munkálkodásában élénk tűnik.

Schiefner ama 37 év alatt, melyen át az egyetem elhagyása óta haláláig tudós pályafutása tartott, roppant sokat és sokfélét tanult, nyomozott és dolgozott, s ebbeli munkássága eredményeiért neki több szaktudomány hálaival adózik: a keleti philologia (keleti népek vallás- és műveltségtörténete), s a nyelvtudománynak két-három ága, köztük első helyen az altaji összehasonlító nyelvészet. De ha dolgozatainak nagy során végig nézünk, észreveszszük soknak bármily becses, de mégis töredék voltát, s önkénytelenül merül föl bennünk a kérdés, melyet Wiedemann is fölvet: vajjon nem tehetett volna-e mégis *egyben* nagyobbat, ha munkásságát jobban koncentrálva, szűkebb tárgyhatárok között dolgozott volna? »Lehet bár, mondja Wiedemann, ilyest kérdeni, s megegyezhetjük bár, hogy úgy lett volna. De jobban meggondolva, efféle kérdést csak hiábavalónak kell mondanunk. Nem egyforma az emberek szellemi természete: egyik inkább a dolog mélyére igyekszik hatni, másik meg tudása terjedelmét öregbíteni; de vele született természetét senki mással föl nem válthatja. A tudós-nak mégis csak az a főfeladata, hogy új igazságokat szerezzen a tudomány számára, s bajos az igazságoknak kisebb vagy nagyobb, többé vagy kevesebbé jelentős voltát állítani. A mi ma, magára tekintve, csekélységnek látszik, nemsokára, más igazságokkal kapcsolatba hozva, nagyfontosságúvá válhatik. Mind-egyik igazság, mint egy-egy kő beleilleszkedik a maga helyén abba a nagy épületbe, a melyet az emberiség már évezredek óta rak és soha be nem fog tetőzni.«

Mi is meg lehetünk győződve, hogy mind az, a mit Schiefner tett, úgy a mint tette, sem vesztí el soha sem üdvös hatását a tudomány haladására.